

REEMBRES

Plecs d'història i cultura

Número 1

Vilanova i la Geltrú

Abril 1993

**A la coberta, reproducció d'un dibuix de Joan Calvet,
fet expressament per el núm. 1 de Reembres.**

Joan Calvet i Ràfols.

Neix al carrer Sant Magí de Vilanova i la Geltrú, el 8 de març de 1944. De molt jove obté diversos premis de dibuix i pintura, tant locals com nacionals. L'any 1961 fa la primera exposició individual, a Galeries Rambla de Vilanova i la Geltrú. El 1963 guanya el Primer Premi d'Escultura del Cercle Maillol de l'Institut Francès de Barcelona i obté la beca d'estada a París. L'any següent participa en el VIII Saló de Maig de Barcelona. Exposa amb gran reconeixement arreu de Catalunya. L'any 1986, amb el patrocini de la Caixa d'estalvis de Salamanca, celebra a Palència una exposició antològica. La seva obra forma part d'importants col·leccions privades d'Europa i Amèrica: Londres, París, Estocolm, Amsterdam, Kiev, Munic, Milà, Nova York, Asunción...

REEMBRES

Plecs d'història local i cultura

Vilanova i la Geltrú

Número 1
Abril 1993

Presentació

Reembres és filla del lleure, la llibertat i les inquietuds d'un grup ja *dinamitzat* culturalment que sense ínfules, estructures, ajuts ni pressupostos, pretén produir per la simple satisfacció de fer-ho.

Reembres neix amb el convenciment que la cultura i, en particular, la història, interessa a ben pocs. Reembres sap que massa sovint la història és un pretext, un mitjà per obtenir crèdits, un recurs pressupostari; no una inquietud per conèixer.

Reembres no és portantveus de res, ni tan sols de la tertúlia que l'engendra, una tertúlia nascuda d'anys en el sí de l'infortunat i mai ben entès Centre d'Estudis de la Biblioteca Museu-Balaguer, un Centre d'Estudis que fa temps que dorm sota anestessians i contrapolítics projectes de revitalització i reestructuració cultural (els metges discuteixen a la sala del costat mentre el malalt se'ls mor de gana).

Reembres té per objectiu fonamental obrir la possibilitat de publicació a tothom que tingui quelcom que dir en el camp la cultura o quelcom que aportar a la història local sense esperar res a canvi, ni tants sols una gran difusió.

Reembres és una publicació atípica: no és a la venda, no té afany de lucre, no té canals de distribució. Té només despeses, il·lusió i hores esmerçades.

Reembres és una publicació *diana*. Els seus escassos exemplars s'adrecen gratuïtament on més poden ser llegits: les biblioteques i hemeroteques locals i nacionals. Reembres vol arribar també a mans de particulars que sap que "no l'arxivaran"; per això Reembres deixa en mans dels seus propis autors i col.laboradors el destí dels seus exemplars; per això també Reembres no té escrúpol en deixar-se fotocopiar total o parcialment.

Reembres vol ser una publicació periòdica, però sense periodicitat estricta; apareixerà quan i sempre que pugui oferir material d'interès.

Reembres no demana col.laboradors, però no rebutja de ningú cap article de cap color escrit amb honestat per motivacions culturals o inquietuds històriques.

Reembres acollirà amb preferència articles breus, com més breus millor, aquells articles que poden aportar una dada important però que cap autor gosa a escriure per por de no passar de mitja plana.

Reembres, tot i el seu caràcter bàsicament local, vol reservar sempre unes planes per col.laboracions d'interès d'àmbit més general.

Reembres no vol fer soroll, únicament vol demostrar que no cal esperar, que avui no calen grans estructures ni grans pressupostos.

Els editors

Sumari

- Pàg. 3 *El Senyoriu d'Enveja i la castlania de Cubelles a les darreries de la Baixa Edat Mitjana.*
Per **Josep Ferrer, M. Ll. Orriols, Ferran Sanz i Xavier Sorní.**
- Pàg. 9 *Vilanova a peu de segell.*
Per **Josep Ferrer Serra.**
- Pàg. 17 *Parellada.*
Per **M. Ll. Orriols Vidal.**
- Pàg. 19 *La Llacuna de la Geltrú .*
Per **Ferran Sanz Lou i Xavier Sorní Esteva.**
- Pàg. 21 *La Geltrú: dels Manresa als Sanahuja i la duplicitat de batlles.*
Per **Xavier Sorní Esteva.**
- Pàg. 25 *Qui ens ha pres la cultura?*
Per **Ferran Sanz Lou.**
- Pàg. 26 *Endevini el personatge.*
- Pàg. 27 *L'herald de Pere IV .*
Per **Alba Vallès Formosa.**

Edició i redacció: *Josep Ferrer Serra,*
M. Ll. Orriols Vidal,
Ferran Sanz Lou i
Xavier Sorní Esteva

Apartat de Correus 331
08800-Vilanova i la Geltrú

EL SENYORIU D'ENVEJA I LA CASTLANIA DE CUBELLES A LES DARRERIES DE LA BAIXA EDAT MITJANA

Josep Ferrer, M. Ll. Orriols, Ferran Sanz i Xavier Sorní

Resum:

A partir de documentació de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú es determinen els canvis de senyor d'Enveja des del segle XIV fins el 1500, tot observant la relació de cadascun amb la castllania de Cubelles.

Mots clau:

Quadra d'Enveja, castell d'Enveja, castllania de Cubelles, senyors d'Enveja, Castellbisbal, Aguiló, Espilles, Arassó.

Recentment, en plena tasca de recopilació d'articles de caràcter històric publicats per "L'Ecònom de la Geltrú", és a dir, per Miquel Nicolau i Faura (Sant Vicens dels Horts, 1880 - Vilanova i la Geltrú, 1936), se'n localitzaren dos, un a *La Defensa*¹ i l'altre a *Diario de Villanueva y Geltrú*², que donaven a conèixer el contingut d'altres tants documents del segle XV de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú relacionats directament amb Enveja, o més ben dit, amb els senyors d'aquesta quadra vilanovina on, potser des d'els temps del romànic, està erigida l'ermita dels Sants Joan. D'aquestes dues aportacions de Nicolau i Faura es desprenia que en menys de cent anys, com a mínim, se succeïren en el senyoriu d'Enveja quatre llinatges: els Castellbisbal, els Aguiló, els Espilles i els Arassó.

El fet, constatat per les pròpies col·laboracions de Mn. Nicolau, que l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú podia aportar dades sobre la quadra d'Enveja, encoratjà a emprendre una recerca en aquest fons a fi de conèixer amb més amplitud les vicissituds d'aquest petit però important feu. Cal dir, però, que hi havia un motiu suplementari. Segons Garí i Siumell, entre les darreries del segle XIII i la primera meitat del XIV, diversos Castellbisbal havien estat també castllans del castell de Cubelles³; també Coroleu i Inglada oferí alguna dada al respecte⁴. Interessava, doncs, investigar igualment si el senyoriu d'Enveja a partir dels Castellbisbal i fins a les darreries del segle XV es transmetia junt amb la castllania de Cubelles.

Bernat de Castellbisbal

El document més antic de l'arxiu parroquial que fa referència a un senyor de la quadra d'Enveja és un pergami datat a Vilanova de Cubelles el 4 de desembre de 1381. És una *carta per alfabetum partita*, segons la qual Bernat de Castellbisbal, donzell, senyor de la quadra d'Enveja, renuncià a tot dret sobre una peça de terra, situada a la quadra d'Adarró, alou de Bernat Maler, rector de Santa Maria de la Geltrú⁵. Possiblement, aquest Bernat de Castellbisbal és el mateix que figura en el fogotament de 1378:

- Segons la còpia notarial per bisbats:

“... *Quadra Denuncia qui es den Bernat de Castell Bisbal donzell 4 [focs]
Quadra de Aderro 2 [focs] ...*”⁶

- Segons la refosa per vegueries:

“... *Quadra de Veia e de Adarro: den Bernat de Castell Bisbal donzell 6
[focs]...*”⁷.

Segurament, Bernat de Castellbisbal era net d'un altre Bernat de Castellbisbal que constava en un pergami de la Geltrú de l'any 1357, avui desaparegut⁸, i fill del Bertran de Castellbisbal que es troba consignat en el fogatjament de 1358-59:

“... *Bertrandus de Castro Episcopali pro XLIII focis quos habet in castro suo de Calafell: XXII lbr.
... Bertrandus de Castro Episcopali pro sexdecim focis quos habet in loco de Enveja et en la quadra de Darro: VIII lbr ...*”⁹

Un pergami una mica més tardà, datat a la Geltrú el 21 de setembre de 1392, dóna a conèixer que Bernat de Castellbisbal en aquella data ja era mort i també que a més de senyor de la quadra d'Enveja havia estat castlà del castell de Cubelles. Segons el mateix document, l'hereu del senyoriu d'Enveja fou Na Violant, esposa del donzell Guillem d'Aguiló. Cap passatge indica, però, que Na Violant fos la seva filla ni que aquesta hagués heretat la castlania del castell de Cubelles. La raó de ser del pergami té també el seu interès, puix es tracta d'un establiment de Na Violant a Pere Cabanyes en una peça de terra situada precisament a la quadra d'Enveja, la qual l'indava per l'est amb les cases de Guillem Solers, al sud amb el farragenal del mateix, a ponent amb una altra possessió de Pere Cabanyes i al nord amb el camí que anava al pou de la quadra¹⁰.

Violant, esposa de Guillem d'Aguiló

Segurament, Na Violant quan va heretar la quadra d'Enveja va heretar també la castlania del castell de Cubelles. D'això no se'n té cap prova concloent, però el que sí es pot afirmar és que amb anterioritat al 15 de novembre de 1409 ja era castlana, almenys així ho fa veure un document d'establiment, fet en la data indicada, per Bennat Totesaus a Berenguer Pugspin, tots dos de la Geltrú, en una peça de terra que el primer tenia en el terme de la parròquia de Sant Antoni de Vilanova de Cubelles per l'ex-reina Violant de Bar i per la castlana del castell de Cubelles, Na Violant, esposa de Guillem d'Aguiló¹¹.

Na Violant, tot i que va heretar el senyoriu d'Enveja i segurament també la castlania del castell de Cubelles de Bernat de Castellbisbal, no era pas filla d'aquest, sinó de Raimon de Castellbisbal i Na Romia; així ho acredita un document datat el 8 d'agost de 1410, segons el qual la seva mare Na Romia, llavors ja vídua, renuncià a favor d'ella de tots els seus drets i bens¹²; igualment un altre document del mateix dia, un codicil de Na Romia afegint unes clàusules derogatòries al seu testament escripturat el 12 de juliol de 1395^{13 14}.

No se sap si Na Violant, filla de Raimon de Castellbisbal, era neta o neboda del Bernat de Castellbisbal que testà a favor seu. Possiblement era l'oncle, però cap també la possibilitat que fos l'avi; en aquest darrer cas, Raimon de Castellbisbal, el seu pare, moriria abans que l'avi.

Na Violant, amb anterioritat al 10 de gener de 1417, nomenà al seu marit, Guillem d'Aguiló, castlà del castell d'Enveja, puix com a tal consta en un document de l'esmentada data segons el qual Pere Cabanyes de Vilanova de Cubelles confessa haver rebut d'aquest 12 florins d'or d'Aragó per la venda de 6 quartans d'oli¹⁵. Val a dir que en un document del 9 de juliol de 1408, entre els testimonis, consta Guillem d'Aguiló com a castlà, encara que sense especificar d'on¹⁶.

El 28 de maig de 1435, Na Violant, escripturà a Santa Maria de la Geltrú les seves darreres voluntats¹⁷. Aquest document és certament interessant, tant per la forma com pel contingut. És un dels dos publicats per Nicolau i Faura i per això bastarà ara anotar que Na Violant instituí hereva universal a la seva filla Constança, llavors ja casada amb Aymeric d'Espilles, i també que en aquell moment Guillem d'Aguiló ja era difunt.

En el moment de testar, és a dir, l'any 1435, l'únic fill viu de Na Violant devia ser Na Constança, ja que en les seves últimes voluntats no en contemplà cap més de fill. Això no vol dir que el matrimoni no n'hagués tingut d'altres. En un document datat el 25 de març de 1410, entre els testimonis consta junt amb Guillem d'Aguiló, de la quadra d'Enveja, Miquel d'Aguiló, sots-diacon, fill seu.

Na Violant, que com a mínim fou senyora d'Enveja 43 anys, el 5 d'octubre de 1440 ja era morta (enterrada al cementiri de la capella de Sant Joan d'Enveja amb els seus familiars, si es van respectar les seves darreres voluntats), puix en aquesta data ja era Na Constança qui cobrava els censos com hereva de Na Violant¹⁸.

Constança, esposa d'Aymeric d'Espilles

Na Constança, era, al igual que la seva mare, senyora de la quadra d'Enveja, i així es troba consignada en alguns documents. Nomenà al marit procurador seu, i com a tal Aymeric d'Espilles consta almenys en dos documents d'establiment en terres d'Enveja, un del 30 de desembre de 1455¹⁹, l'altre del 29 de març de 1457²⁰. També, com la seva mare, era castlana del castell de Cubelles, i per això, quan el març de 1456 Gabriel Clapers, com a batlle de Vilanova de Cubelles i en nom del Batlle General de Catalunya, establí de nou a Miquel Golet, pagès de la Geltrú, en una terra erma, s'especificà en el document que aquest la tindria sota domini i alou de Na Constança com a castlana de Cubelles²¹.

Del matrimoni de Na Constança amb Aymeric d'Espilles s'han aconseguit molt poques notícies. La més tardana és del 4 d'agost de 1457 i acredita que tots dos encara eren vius. Es tracta d'un document de venda que indica que la peça de terra objecte de transacció tenia vinculat un cens anual d'una quartera d'ordi a lliurar per Sant Pere i Sant Fèlix del mes d'agost a "*domina Constanca uxoris honorabili Aymericum de Spills, castlana castris de Invidia*"²².

L'impàs documental de la guerra civil

La documentació de l'arxiu parroquial de Santa Maria de la Geltrú no torna a oferir cap més notícia sobre el senyoriu d'Enveja fins el 1474. Aquest període correspon en gran part a l'anomenada Guerra Civil Catalana (1462-1472). La documentació minva durant aquests anys, però aquest segurament no és el motiu de la manca de notícies, sinó més aviat les profundes transformacions que es degueren donar en la vida local respecte a jurisdiccions. L'abast d'aquestes perturbacions és encara un tema pendent d'estudi, tot i així, se'n sap quelcom. Virella i Bloda, basant-se en part en Garí i Siumell, anotà, referint-se a la quadra d'Enveja:

“Més endavant els atzars de la guerra contra Joan II, es reflexen l'any 1464 en que el rei Pere de Portugal imposà a N. Totesaus per capità del castell d'Enveja. Ensems, Joan II, depositant a Joan de Montbuí de la carlania del castell de Cubelles, per haver-se declarat contrari a la corona, nomenà a Gaspar d'Avinyó carlà del castell de Cubelles i senyor de la casa d'Enveja”²³.

Segurament, en aquests anys senyors i castlans d'Enveja i de Cubelles, fossin qui fossin, deixaren d'acudir a la notaria de la Geltrú.

Mariana (o Massiana)²⁴, esposa de Joan d'Arassó

El 1474 el senyor del castell d'Enveja era Na Mariana, casada amb Joan d'Arassó, donzell, la qual, el 24 de febrer de 1474, va nomenar al seu marit procurador²⁵ i ho tornà a fer almenys en una altra ocasió, el 13 de març de 1480²⁶.

La documentació no permet conèixer com anà la successió des de Na Constança fins a Na Mariana; potser eren mare i filla, però només és una suposició.

Joan d'Arassó entre 1474 i 1482 portà una gran activitat com a procurador de Na Mariana (no pas com a castlà d'Enveja), com ho acrediten nombrosos documents de l'arxiu parroquial, sobretot establiments en terres d'Enveja²⁷. S'ignora la situació econòmica de Joan d'Arassó i per tant és difícil de valorar i interpretar una dada aïllada que convé anotar: el 26 d'abril de 1480 Joan d'Arassó feu donació *inter-vivos* de tots els seus bens a la seva muller Na Mariana²⁸.

Na Mariana fou també castlana del castell de Cubelles, però es desconeix des de quan. Si ho va ser, deixà de ser-ho durant uns anys, possiblement per destitució, ja que segons un document del 2 de gener de 1475, el senyor i castlà de Cubelles era Rodrigo de Rebolledo²⁹. De fet no se l'ha trobat consignada com a tal fins el 15 de juliol de 1483, data en la qual fou signada concòrdia entre Bartomeu Mergay com a rector de l'església de Santa Maria de la Geltrú, per una part, i per l'altra Joan d'Arassó, donzell, procurador de Na Mariana la seva dona, “*castlana del castell de Cubelles e senyora de la quadra d'Enveja*”, a causa d'uns censos que feia molts anys Violant i Guillem d'Aguiló havien empenyorat³⁰.

El 16 de febrer de 1485 Na Mariana atorgà plens poders al seu marit per actuar en nom seu³¹. Possiblement, en aquesta data ja estava malalta, molt a prop de la mort, puix encara no quatre mesos després, Joan d'Arassó, concretament el 7 de juny del mateix any, com a donzell, castlà del castell de Cubelles, senyor de la quadra

d'Enveja i hereu universal de Na Mariana, feu escripturà la relació dels censos que se li devien³². Fent cas de la documentació de l'arxiu, portà una activitat bastant intensa a partir de la mort de la seva muller, sobretot pel que fa a la quadra d'Enveja, abundant els documents de caràcter econòmic.

La continuïtat del senyoriu d'Enveja i la castlania de Cubelles serà objecte d'un estudi posterior, però ja amb documentació del segle XVI, puix el 1500 Joan d'Arassó era viu encara³³.

Resta per acabar, no defugir del tot un aspecte latent al llarg de la present col·laboració: la relació entre el senyoriu d'Enveja i la quadra d'Adarró. Els fragments dels *fogatges* de la segona meitat del segle XIV anotats al principi fan pensar en la possibilitat que els Castellbisbal haguessin estat també senyors de la quadra d'Adarró; a més, alguns dels documents citats són establiments del senyor d'Enveja en peces de terra situades a la quadra d'Adarró. Per això, convé anotar que no s'ha trobat cap document a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú del període estudiat on explícitament consti un senyor o propietari de la quadra d'Adarró.

Conclusions

- La propietat de la quadra d'Enveja, durant aquest període, es va transmetre per via femenina (tres generacions de dones), la qual cosa explica els freqüents canvis de llinatge: Castellbisbal, Aguiló, Espilles i Arassó.

- La transmissió del senyoriu d'Enveja transcorregué paral·lela a la de la castlania del castell de Cubelles, llevat d'un breu període que sembla correspondre a la guerra civil catalana.

- L'abundant documentació trobada a l'Arxiu de Santa Maria de la Geltrú palesa una gran vivacitat econòmica a la quadra d'Enveja i una continuada presència dels seus senyors a fi de procurar una major rendabilitat del seu petit feu.

Notes, referències bibliogràfiques i documentals

¹ L'Ecònom de la Geltrú: *Un document de l'arxiu de la Geltrú*. La Defensa, 13-X-1927 (núm. 160) pàg. 1/2 i 15-X-1927 (núm. 161) pàg. 1.

² L'Ecònom de la Geltrú: (*De col·laboració*) *Nota històrica*. Diario de Villanueva y Geltrú. 25-IX-1928 pàg 1/3.

³ Garí y Siu mell, José Antonio: *Descripción é historia de la Villa de Villanueva y Geltrú desde su fundación hasta nuestros días*. Villanueva, 1860. Pàg. 29/30.

⁴ Coroleu, José: *Historia de Villanueva y Geltrú*. Villanueva y Geltrú, 1878. Pàg. 48.

⁵ Arxiu de la Parròquia de Santa Maria de la Geltrú (APG), pergami núm 15.

⁶ *Cortes de los antiguos Reinos de Aragón y*

Principado de Catalunya publicadas por la Real Academia de la Historia. Tomo IV. /Cortes de Cataluña IV (Comprende desde el año 1377 al 1401). Madrid, 1901. Pàg. 171.

⁷ Id. *Tomo II. /Cortes de Catalunya II (Comprende desde el año 1359 al 1367)*. Pàg. 72. Aquest *fogatge* fou publicat amb la creença que era de 1359-60, però correspon, segons Pons Gurí i altres autors, al de 1378.

⁸ De l'existència i del contingut d'aquest document, el pergami núm. 28, se'n té constància gràcies al *regist* de tots els pergamins de l'arxiu que feu Mn. Nicolau. Textualment, el *regist* diu així: "*Establiment, per lo magnífic Bernat de*

Castellbisbal d'Enveja, del mas Cabanyes a Berenguer Cabanyes. Notari Bartomeu Jordà, 25 de febrer 1397 (o bé 1357)”.

Mn. Nicolau, segurament pel mal estat del document, dubtà si era de l'any 1397 o del 1357. Gairebé amb tota seguretat, era del 1357, puix el mateix notari, Bartomeu Jordà, s'ha trobat consignat en un altre pergami de l'arxiu, datat l'any 1366 (pergamí núm. 12).

⁹ Publicat per J. M. Pons Gurí sota el títol *Un fogatjament desconegut de l'any 1358*.

¹⁰ A.P.G, pergamí núm. 23.

¹¹ A.P.G, Manual III, pàg. 133/135.

¹² A.P.G, Man. II, pàg. 33.

¹³ A.P.G, Man. II, pàg. 34.

¹⁴ Mn. Nicolau, a op. cit. ¹, en el preàmbul de la traducció del testament de Na Violant (28 de maig de 1435) ja observà que “*Dita Senyora Violant, segons notes del mateix arxiu, era filla del noble Ramon de Castellbisbal, senyor de Cubelles i de la fortalesa i Quadra d'Enveja, últim d'aquell llinatge, casat amb Dona Rome-va...*”, però segurament fou víctima d'una confusió quan tot seguit anotà: “*... qui a 16 de juny de 1409 vídua del dit senyor testà a favor de sa filla Da. Violant fent-la hereva del Castell i de la fortalesa i Quadra d'Enveja. (Testament de Da. Romeva)*”. L'únic testament de l'arxiu que porta aquesta data, si bé és el d'una dona anomenada Romieta, res té a veure amb la senyora d'Enveja (A.P.G, Man. II, pàg. 21). Per altra banda, ja s'ha vist anteriorment que Na Violant fou la hereva de Bernat de Castellbisbal i no pas dels seus pares, i, per si això no fos prou, no s'ha trobat cap document on aquests constin ni com a castlans del castell de Cubelles ni com a senyors d'Enveja.

¹⁵ A G P, Man. II, pàg. 45.

¹⁶ A G P, Man. III, pàg. 219/221.

¹⁷ Aquest testament fou publicat, traduït al català, per *L'Ecònom de la Geltrú a La Defensa* (op. cit. ¹), però a partir d'un pergami que era còpia de “*les escriptures de la notaria de dita Església*”, extreta,

el 12 d'agost de 1511, per Geroni Guardiola, canonge i oficial del Bisbe Electe de Barcelona. Aquest pergami, el núm. 71 segons el catàleg de Mn. Nicolau, és un dels desapareguts de l'arxiu. S'ha localitzat, però, el registre original d'aquest testament en el Man. I, pàg. 100/102. Mn. Nicolau, sorprenentment, en el preàmbul equivocà l'any del testament (no pas en la traducció), la qual cosa l'induí erròniament a rectificar una frase de Garí i Siu-mell de Op. cit. ³.

¹⁸ A.P.G, Man. I, pàg. 64.

¹⁹ A.P.G, Man. IV, pàg. 122.

²⁰ A.P.G, Man. IV, pàg. 174.

²¹ A.P.G, Man. IV, pàg. 138.

²² A.P.G, Man. IV, pàg. 215.

²³ Virella i Bloda, Albert: *El terme de Cubelles a través del temps*. II Premi “Vila de Cubelles” d'Investigació Local/1990. Ajuntament de Cubelles. Àrea de Cultura, 1991. Pàg. 29.

²⁴ No es pot assegurar com se deia. En alguns documents consta com Mariana, però en altres com Massiana o Masiana. En text, per evitar reiterades disjuncions, s'annotarà sempre Mariana.

²⁵ A.P.G, Man. V, pàg. 173.

²⁶ A.P.G, Man. VI, pàg. 2.

²⁷ A.P.G, Man. V, pàg. 211.

²⁸ A.P.G, Man. VI, pàg. 8.

²⁹ A.P.G, Man. V, pàg. 192.

Rodrigo de Rebolledo és un personatge que serà objecte d'un estudi posterior per haver jugat un paper certament rellevant en el marc la Vilanova, la Geltrú i Cubelles entre els anys 60 i 70 del segle XV.

³⁰ A.P.G, Man. II, pàg. 78/80.

Aquest document és un dels dos que Mn. Nicolau publicà amb relació amb la quadra d'Enveja; vegeu op. cit. ². A continuació d'aquest document consta l'àpoca conseqüent (pàg. 81).

³¹ A.P.G, Man. VI, pàg. 102.

³² A.P.G, Man. VI, pàg. 107.

³³ En aquest any, concretament el dia 3 de novembre, figura com a testimoni en un document (A.P.G, Man. VI, pàg. 287).

VILANOVA A PEU DE SEGELL

Josep Ferrer Serra

Resum:

Es relaciona Vilanova amb el món de la Filatèlia mitjançant una impremta nascuda a Vilanova i la Geltrú i més tard traslladada a Barcelona, on agafà el seu prestigi amb el nom Oliva de Vilanova.

Mots clau:

Vilanova, Oliva de Vilanova, Demetri Oliva i Sala, Joan Oliva i Sala, Joan Oliva i Milà, Filatèlia, Segells de Correus, República Espanyola, Guerra Civil, Ajuntament de Barcelona, Correu Submarí, Agència Filatèlica Oficial.

El nom “Oliva de Vilanova” és prou conegut i apreciat entre els bibliòfils d’arreu gràcies a una impremta nascuda a Vilanova i la Geltrú i traslladada posteriorment a Barcelona. A més de llibres, altres cotitzades produccions impreses sortiren també d’aquesta impremta. Una d’elles, la menys coneguda, són els signes de franqueig, vessant que potser no ha tingut la divulgació necessària, malgrat que algunes de les seves emissions de segells són molt apreciades i valuoses en el món de la filatèlia i no desmereixen gens, per la seva execució artística, el prestigi de la impremta Oliva.

Amb peus d’impremta “OLIVA DE VILANOVA-BARCELONA” o simplement “OLIVA DE VILANOVA”, el nom de la nostra ciutat ha viatjat arreu gràcies al Correu, i, encara avui, algunes peces formen part de les millors col·leccions admirades per filatelistes en exposicions nacionals i internacionals.

Notes històriques

L’any 1899 Joan Oliva i Milà (1858-1912) obria a la cantonada de la Rambla Ventosa amb el carrer de la Llibertat de Vilanova i la Geltrú, el primer establiment tipogràfic de la saga dels Oliva.

Joan Oliva i Milà nasqué a la masia de Can Mironet del Bosc, propera a Solers, en el terme de Sant Pere de Ribes¹. Primer treballà de caixista a París i Londres i després, ja a Vilanova, fou cridat per Víctor Balaguer per ordenar i catalogar la biblioteca que havia donat a la ciutat, la qual havia tingut un èxit immediat, fins i tot ja era utilitzada per alguns lectors abans de la seva inauguració oficial. Balaguer el 14 d’octubre de 1883 adreçà una carta a Joan Oliva tot dient-li:

“En primer lugar me felicito de que asistan a la biblioteca algunos lectores. Es preciso que se encuentren bien tratados en ella i adquieran el hábito de visitarla pues será de mucha importancia el crear en Villanueva una serie de lectores que aprovechen el material científico que se ha acumulado...”².

Sembla que Joan Oliva va contribuir a enriquir el fons bibliogràfic seleccionant obres que, prèvia consulta amb Balaguer, van permetre crear un centre modern per l'època. Possiblement, veure passar per les seves mans tants tresors de lletra impresa l'esperonà a crear la impremta, lligant així el seu ofici, la seva admiració pels llibres i la tradició familiar.

El primer "Oliva de Vilanova", tal com l'anomena Virella i Bloda, ja tenia coneixença del món de la lletra impresa a través del seu oncle, Josep A. Milà i Artigues, tipògraf i publicista que dirigí el *Diario de Villanueva y Geltrú* entre 1868 i 1898³.

L'empresa adquirí un impuls extraordinari quan el 1912 els dos fills de Joan Oliva, en Demetri (1886-1966) i en Víctor Oliva i Sala (1884-1948), se'n feren càrrec. El 1915 la impremta es traslladà a Barcelona, lloc on el nom agafà el seu prestigi. Encara avui el nom d'Oliva continua formant part i donant renom al nostre patronímic imprès de la mà del besnét del primer Oliva, Víctor Oliva i Pascuet. Fruit del mateix és la iniciativa d'una revista dedicada al món de l'ex-librisme, d'excel·lent presentació, mercès a la qual el nom de Vilanova, particularment a través dels seus artistes, continua renombrat⁴; això, però, seria motiu d'un altre article.

Entrant ja en els signes de franqueig, cal apuntar que l'etapa d'impressió de segells correspon a l'època de Víctor i Demetri, els fills del fundador de l'impremta, tots dos col·leccionistes de segells. En Demetri manifestà públicament la seva afició⁵ i d'en Víctor se sap que posseïa una de les millors col·leccions catalanes de segells, de la qual se'n desprengué just abans del final de la guerra civil, segurament per motivacions econòmiques⁶.

Demetri Oliva

(Dibuix de **del Arco** reproduït de *Diario de Barcelona* del 6 de maig de 1950, pàg. 4)

Les emissions de segells de Correus

A la impremta Oliva de Vilanova s'imprimiren segells per a tres *clients* ben diferenciats:

- l'Ajuntament de Barcelona,
- el Govern de la República Espanyola i
- l'Agència Filatèlica Oficial (AFO).

Els segells de l'Ajuntament de Barcelona

En els estatuts de l'Exposició de Barcelona de l'any 1929 (15-V-1929 a 15-I-1930), aprovats per Reial Decret del 15-XI-1928, es preveia adoptar mesures econòmiques excepcionals per fer front al cost de la mateixa. En el Reial Decret de 25-VI-1929, d'acord amb els Estatuts, es fixà un arbitri sobre la correspondència postal:

“... un sello de 0,05 pts que llavarán todas las cartas y targetas postales que tengan su origen en Barcelona o en pueblos cuya distancia de dicha capital no exceda en 40 Km...”.

Aquest Reial Decret va ser modificat per un altre de 3-II-1931 que autoritzava a l'Ajuntament de Barcelona que en un període màxim de 34 anualitats pogués emetre els corresponents segells de sobretaxa que tenien d'aplicar-se a tota la correspondència originada a Barcelona o bé a la província a fi d'amortitzar el dèficit de l'Exposició⁷.

Les primeres emissions d'aquests segells foren encomanades a la impremta Sucesores de Henrich i Compañía de Barcelona. No fou fins el 1935 que la impremta Oliva de Vilanova es va fer càrrec de la impressió. Els primers segells de l'Ajuntament de Barcelona realitzats per Oliva foren la tercera i quarta sèrie de l'emissió de 1932-35 i foren il·lustrats amb l'escut de la ciutat. Després imprimí 21 emissions més, una de les quals exclusivament per a Telègrafs. En conjunt mostraren els indrets més representatius de la ciutat: portal gòtic de l'Ajuntament, vistes de l'Exposició de Barcelona, Verge de la Mercè, frontispici de l'Ajuntament amb la bandera espanyola onejant, façana de l'Ajuntament amb els escuts d'Espanya i Barcelona, casa Padellas, caravel·les de Colom, escut de Espanya i de Barcelona i casa de l'Ardiaca. Com a curiositat, amb el frontispici de l'Ajuntament i la bandera espanyola onejant, foren emesos cinc segells de diferent color a una sola tinta cadascun, però, a més, quatre d'aquests segells foren impresos junts en una *fulleta* commemorativa del *II Aniversario de la Liberación* tot presentant una molt significativa variant: la bandera espanyola ostentava el seu *rojo y gualda* tot contrastant amb la monocromia de la resta del segell.

La darrera emissió tingué lloc l'any 1945, quan finí l'aplicació de la sobretaxa. Els seus tres segells mostraven una composició del conjunt dels segells emesos anteriorment per l'Ajuntament de Barcelona. En aquests segells consta com a peu d'impremta “OLIVA DE VILANOVA - BARCELONA”, fins el 1941, i “OLIVA

DE VILANOVA”, fins el 1945. Tots aquests segells eren d’una valor facial de 5 cèntims, però alguns, els habilitats per a Telègrafs, sobre-impresos o ja impresos per a tal fi, tenien un valor més alt⁸.

En certa manera aquests segells reflecteixen la situació del moment. Així la sèrie de color verd del Portal gòtic de l’Ajuntament de Barcelona (1938), amb una tirada estimada de 24 milions, fou impresa en part, a causa de la penúria de la guerra, amb paper de molt baixa qualitat i de color gris. També, al produir-se l’ocupació de Barcelona per les tropes *nacionales*, després d’un curt període reaparegué la resta d’aquesta emissió (uns 9.275.000) amb una sobreimpressió vermella amb la significativa llegenda: "Arriba España, 26 Enero 1939"⁹.

Els segells de la República Espanyola

Oliva de Vilanova, però, no solament imprimir segells de sobretaxa per l’Ajuntament de Barcelona, sinó també per a la correspondència normal per tot el territori d’Espanya. Això fou a partir de 1938, és a dir en plena guerra civil i per la zona republicana. Farà estrany que s’encarregués l’impressió de signes de franqueig a impremtes fora de l’oficial Fàbrica Nacional de Moneda i Timbre, però, per una banda, ja hi havia precedents¹⁰ i, per l’altra, la situació del moment i l’evolució dels esdeveniments propicià la confecció d’emissions a la zona de reraguarda i no a Madrid que era zona de primera línia¹¹.

Motivat per l’esclat de la guerra i la divisió del territori en dues zones ben diferenciades, el correu en l’aspecte operatiu va sofrir una important reforma. El 26 de novembre de 1936, a Barcelona, Manuel Azaña i el Ministre de Comunicacions i Marina Mercant, B. Gíner de los Ríos, signaven un Decret que descentralitzava administrativament Correus mitjançant la creació d’unes Delegacions Regionals amb jurisdicció sobre diferents províncies. En el preàmbul del decret es llegeix:

“A fin de evitar la actual congestión en la esfera administrativa central del Ramo de Correos, surge la idea de establecer una Administración Postal intermedia entre la provincial i la central, que es la Dirección Regional, profundamente marcada en las ordenes políticas y administrativas de nuestro país”.

I més endavant:

“Sin embargo la situación del país no permite la total implantación de la reforma, sino la de una parte que alcanza a las provincias liberadas de los facciosos. Es decir, que, por ahora, ha de limitarse la creación de las Direcciones regionales a las denominadas del Centro, del Norte, de Cataluña y de Levante”¹².

Hi ha, a més, dos fets importants que cal tenir en compte. El primer, el Decret aparegut a *Gaceta de la República* del 31 d’octubre de 1937 fixant temporalment la residència del Govern republicà a Barcelona, i el segon, l’ordre ministerial, publica-

da també a la *Gaceta de la República*, l'1 de febrer de 1938, que creava, també a Barcelona, l'*Agència Filatèlica Oficial*, organisme d'informació al filatelistes i d'intervenció en la creació de les noves emissions¹³. El trasllat del Govern a Barcelona i la creació d'aquesta Agència creiem que foren fets decisius per a la impressió de segells a la capital catalana.

Les dues primeres emissions d'aquest període (15-IV-1938 i 1-VI-1938) foren encarregades als Tallers Rieusset. De fet només van ser tres les emissions impreses per Oliva de Vilanova posades en circulació pel Govern de la República Espanyola.

La primera, datada el 9 d'agost de 1938, fou emesa en homenatge als obrers de Sagunt. Constava de dos segells de valors 45 cts. i 1,25 ptes.¹⁴ Es van tirar 1.000.000 d'efectes de cada valor i, segons dades oficials, se'n van vendre 999.092 i 999.100 exemplars de cada valor, respectivament¹⁵. Com a curiositat, en el 45 cts. es llegeix en el peu d'impremta "OLIVA DE VILANOVA-BARCELONA", mentre que el 1,25 ptes. porta la referència de l'escultura representada, "Agustín Querol Esc. (1886)", a l'esquerra, i, a la dreta, "OLIVA DE VILANOVA".

L'11 d'agost de 1938 es va posar en circulació la sèrie que estímem més famosa de totes les emeses per la impremta: la corresponent al Correu Submarí¹⁶.

Aquesta emissió, promoguda per l'Agència Filatèlica Oficial, va ser la màxima expressió de l'explotació comercial de la Filatèlia, ja que va ser de dubtosa utilització.

L'establiment d'aquest servei submarí va tenir un origen exclusivament filatèlic. De fet, Correus es va veure forçat a donar-li cos nomenant un funcionari per aquest servei. Amb tot, el servei es va reduir a un sol viatge complet, amb sortida de Barcelona la tarda del dia 12 d'agost de 1938 i arribada a Mahó, l'endemà. De tornada, va sortir de Mahó la nit del dia 17 per arribar a Barcelona després de 24 hores de viatge.

La sèrie consta de sis valors (1, 2, 4, 6, 10 i 15 ptes.) que representen un submarí en diverses fases de navegació. Així mateix, tres d'aquests valors (4, 6 i 15 ptes.) varen ser emesos junts en *fulleta* bloc i en colors diferents. En aquesta *fulleta* bloc solament el valor 15 ptes. porta peu d'impremta, "OLIVA DE VILANOVA-BARCELONA"¹⁷. El tiratge d'aquests segells i la quantitat oficialment venuda segons l'AFO fou la següent:

Valor	Tiratge	Venuts
1 pta.	20.000	13.785
2 ptes.	15.000	9.224
4 ptes.	12.000	8.557
6 ptes.	10.000	8.096
10 ptes.	10.000	8.093
15 ptes.	8.000	7.723
25 ptes. (<i>fulleta</i>)	12.500	10.827 ¹⁸

L'última emissió va ser l'1 de setembre de 1938 amb dos segells en homenatge a la 43 Divisió. De valors 25 i 45 cts.¹⁹, es van emetre en la modalitat de dentats i també sense dentar, sense peu d'impremta. El tiratge va ser:

Valor	Tiratge	Venuts
0,25 ptes. dentat	500.000	21.970
0,45 ptes. dentat	500.000	31.098
0,25 ptes. no dentat	500.000	23.187
0,45 ptes. no dentat	500.000	15.639 ²⁰

D'aquesta emissió cal esmentar que la casa Oliva de Vilanova tenia en ús diverses màquines de trepar amb línia i es dóna la peculiaritat que existeixen alguns exemplars d'aquesta sèrie que tenen diferent mida de dentat en els seus quatre costats²¹.

Abans de cloure aquest apartat, convindrà afegir que de totes tres emissions es varen fer multitud de proves prèvies amb diferents tipus de paper i cartolina, generalment com a segells sense dentar. D'aquestes proves en destaca una, corresponent a la *fulleta* de correu submarí, pel fet que el paper utilitzat portava en filigrana (prova d'aigua) "Oliva de Vilanova-Barcelona"²².

Els segells de franquícia de l'Agència Filatèlica Oficial

El dia 6 d'abril de 1938, la *Gaceta de la República* publicava una Ordre ministerial concedint franquícia postal a l'Agència Filatèlica Oficial. L'ordre, signada a Barcelona l'1 d'abril de 1938 pel Director General del Timbre i Monopolios (per delegació signà F. Méndez Aste), diu textualment:

*"La naturaleza del cometido asignado a la Agencia Filatélica Oficial obliga a este Organismo del Estado a mantener constante comunicación postal con entidades y particulares dedicados a la filatelia. Por ello y para realizar con toda eficacia su beneficiosa gestión para los intereses del Estado precisa disfrutar del beneficio de franquicia postal i telegráfica... El Ministerio... ha acordado conceder autorización para que franquee su correspondencia con un sello especial y gratuito..."*²³.

Aquest segell va ser imprès també per la impremta Oliva de Vilanova i representava el cap de Mercuri i ales del correu. Es van posar en circulació segells dentats de cinc colors diferents, tots sense indicació del valor²⁴.

Projectes de segells

Per acabar, cal fer referència a un conjunt d'emissions que tot i haver estat aprovades pel Govern de la República no vanren arribar a circular. Alguns segells d'aquestes emissions estaven totalment acabats i d'altres estaven en el treball previ de dibuixants i gravadors. La majoria d'aquests segells foren conservats fins bastant

després de la guerra (el 1949 van ser destruïts oficialment). Pel que fa als impresos per Oliva de Vilanova, cal ressenyar dos valors d'una sèrie dedicada al correu aeri de 2 i 5 ptes., tots dos representant un avió en vol, el primer en un cel ennuvolat, l'altre sobrevolant l'aqüeducte de Segòvia; tots dos amb peu d'impremta "Oliva de Vilanova-Barcelona"²⁵.

El projecte d'una emissió dedicada a Beneficència Infantil fou anunciat per la revista *Blanco y Negro*, de Madrid, del 1-X-1938. Posteriorment, l'AFO donava a conèixer el valors previstos i també el tiratge. Tots els valors representaven nens.

Valors previstos	Tiratge
0,25+0,05 ptes.	1.950.000
0,45+0,15 ptes.	2.650.000
0,75+0,25 ptes.	950.000
1,25+0,50 ptes.	500.000
<i>Fulletes</i> amb tots 4 segells	100.000

Aquesta emissió tenia de ser impresa en gravat al buit per Oliva de Vilanova, i ho va ser en part. Es volia posar en circulació el 15-XII-1938 amb validesa fins el 15-I-1939, però segurament els esdeveniments anaren més de presa que la disponibilitat dels segells²⁶.

Notes i referències bibliogràfiques

¹ *Diccionari Biogràfic*. Albertí Editor. Vol. III. Barcelona, 1969. Pàg. 362.

² Comas i Güell, Montserrat: *La Biblioteca Museu Balaguer i Joan Oliva i Milà, Bibliotecari*. Revista de Catalunya, (53) 154/159 (1991).

³ Virella i Bloda, Albert: *Els Oliva de Vilanova*. Butlletí de la Bibliotec-Museu Balaguer 1983-85. VI època. Vilanova i la Geltrú. Pàg. 159/169.

⁴ Ex-libris. Quaderns d'investigació ex-librística. Núm. 4-5. Desembre 1990-juny 1991. Barcelona. Monogràfic dedicat a E.C. Ricart.

⁵ Entrevista realitzada per Del Arco a Demetri Oliva publicada a la secció "Vd. dirá", del *Diario de Barcelona* del 6-V-1950, pàg. 4.

⁶ En una carta de Víctor Oliva a Enric-C. Ricart datada el 10 de juny de 1938 es llegeix textualment: "M'estic venent la

col·lecció de segells per a poguer comprar articles de menjar". Epistolari de Víctor Oliva a Ricart, núm. 610. Biblioteca-Museu Balaguer.

⁷ Martínez-Pinna, Alvaro: *Manual de las Emisiones de los sellos de España. Años 1931/1939*. Ed. Edifil. T. I. Pàg. 287/294.

⁸ *Catálogo unificado de sellos de España 1980*. EDIFIL. Pàg. 127/132.

⁹ Op. cit. ⁷, pàg. 290.

¹⁰ Abans de la Guerra Civil ja s'havien imprès alguns segells de correus en altres empreses de forra l'estat. Poden destacar els impresos per Waterlow & Sons Ltd. de Londres. Es pot afirmar que ho foren per qüestió de qualitat i per donar relleu a algunes emissions en l'època del regnat d'Alfons XIII.

¹¹ En plena Guerra Civil, així com immediatament després, també foren utilitzades

altres empreses tant del territori espanyol, de les que podem destacar el taller Riuesset de Barcelona i Hijos de Fournier a Burgos i Vitòria, com estrangeres, com Orell Fusoli de Zurich i Enschede en Zoen de Haarlem-Holand, ja fos pel Govern Republicà com pel Govern de Burgos.

¹² Martínez-Pinna, Alvaro: *Manual de las Emisiones de los sellos de España. Años 1931/1939*. Ed. Edifil. T. II. Pàg. 17/18.

¹³ Op. cit. ¹², pàg. 42.

¹⁴ Op. cit. ⁸, pàg. 40.

¹⁵ Op. cit. ¹², pàg. 49.

¹⁶ Op. cit. ⁸, pàg. 41.

¹⁷ Op. cit. ¹², pàg. 192/223.

¹⁸ Op. cit. ¹², pàg. 49.

¹⁹ Op. cit. ⁸, pàg. 41.

²⁰ Op. cit. ¹², pàg. 49.

²¹ Op. cit. ¹², pàg. 223/229.

²² Op. cit. ¹², pàg. 214.

²³ Op. cit. ¹², pàg. 44.

²⁴ Gálvez Rodríguez, Manuel: *Catálogo de sellos de España. Edición 1946*. Pàg. 93.

²⁵ Op. cit. ¹², pàg. 256/260.

²⁶ Op. cit. ¹², pàg. 260/261.

*EL SEGÜENT NÚMERO DE REEMBRES
SERÀ UN MONOGRÀFIC DEDICAT A
ENRIC-CRISTÒFOR RICART
EN COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI
DEL SEU NAIXEMENT*

PARELLADA

M. Ll. Orriols Vidal

Resum:

Es documenten llocs d'aquestes contrades que tingueren d'antic aquest topònim, el qual es relaciona amb una mesura agrària.

Mots clau:

La Parellada, Parellades, Masia Cabanyes, Vilanova i la Geltrú, família Parellada, parellada, mesura agrària.

El topònim Parellada, amb les seves variants, està bastant estès per les nostres contrades. Sense allunyar-nos massa dels rodals, es pot trobar el topònim donant nom a llocs ben significatius. Tothom coneix la Parellada de Vilafranca del Penedès, que és la zona comercial de la ciutat, i el carrer de Parellades de Sitges, veritable eix de la cosmopolita vila. A Sant Pere de Ribes, la Parellada és a prop de l'ermita de Sant Pau.

A Vilanova i la Geltrú, però, actualment, no hi ha cap lloc mínimament significatiu amb aquest topònim. Es dirà que la Parellada és l'antic nom de la Masia en Cabanyes, però això no és del tot cert. Era Can Parellada o masia en Parellada, tal com era coneguda l'heretat abans dels Cabanyes, la qual cosa ve a indicar que pertanyia a una família anomenada Parellada.

Aquest topònim, i també cognom, que tant suggereix una varietat de raïm, majoritàriament té el seu origen en una antiga mesura agrària que prou bé delimitava peces de terra de conreu. Una parellada era l'extensió de terra que en un dia podia llaurar un **parell** de bous. Val a dir que moltes peces de terra eren d'una parellada, i els seus propietaris anaven a la seva parellada, com avui molts encara diuen que van al seu pati. Amb el temps, el mot va originar topònims, i dels topònims es passà als cognoms, i per aquest fet no poden estranyar llocs avui dits la Parellada, fins i tot carrers o barris que antigament eren terres de fora mur, ni famílies Parellada.

Que no es coneguïn avui, a Vilanova i la Geltrú, llocs anomenats la Parellada, no vol dir que antigament no abundessin. Fins i tot en l'antic terme de Cubelles, quan incloïa encara Vilanova, la gent tenia parellades. Així per citar un exemple, l'any 1357 en el lloc anomenat la Llacuna hi havia una peça de terra que llindava "ex alia parte in periliata" de Pere Roig¹. A la Geltrú, la notícia més antiga d'un lloc anomenat la Parellada la proporcionà un pergami de l'any 1408 avui desaparegut. Aquell any es va fer un establiment en una terra al lloc dit de la "*Parellada del Senyor*", que era propietat del Benifet de l'altar de Sant Esteve de l'església de Santa Maria de la Geltrú². S'ignora on estava situada aquesta parellada, i també una altra lloc dit la "Parayada", esmentat en documents datats l'any 1466 i 1486, a propòsit de dues peces de terra conreades³.

Més explícit és un document de l'any 1467. Indica que una terra mig plantada de vinya i mig campa, situada en el terme de la parròquia de la Geltrú en el lloc dit

“la Parayada”, llindava a sol naixent “*cum torrente qui ibi est vocato del mas den Bertran*”⁴. Amb aquesta única dada no sembla que s’avanci gaire en la ubicació de aquest lloc, però segons Carbonell i Virella “*la partida dita lo mas Bertran tocant al camí de baix de Vilanoveta i al camí Vell de Vilanova a Vilanoveta, als dos costats del torrent de la Piera que allí és dit lo Torrent del Mas Bertran*”⁵; per tant, aquesta Parellada cal situar-la a llevant de la Geltrú cap a Vilanoveta. Potser també cal situar en aquesta zona una terra plantada de vinya, esmentada en un document de l’any 1458, que llindava a llevant amb un torrent i que estava també situada al lloc dit la Parellada⁶.

En un document del 3 de maig de 1486, un hort a la parròquia de la Geltrú en el lloc dit la Parellada, “*satis propter ville nove*”, se situa entre mig de tres camins, a llevant, a migdia i al nord, però el més rellevant és que estava molt a prop de Vilanova⁷. En el segle XV, a la Geltrú, prop de Vilanova, una zona ben conreada (hort), creuada per camins, i, per tant, molt freqüentada, havia de ser al nord de la vila, perquè si hagués estat a llevant mai s’hauria escrit “*satis propter ville nove*”, i, a migdia, només era conreada la terra molt a tocar de la muralla i hi havia pocs camins cap a la platja (segurament només dos, “lo camí nou” i el camí a Sant Cristòfol).

En el terme de la parròquia de la Geltrú, el segle XV, hi havia, doncs, diversos llocs dits la Parellada. Potser algun, el situat al nord de la vila, donà nom a una família que adquirí o aixecà un mas.

Notes:

¹ Arxiu Diocesà de Barcelona. Dotaliarum, vol. 3, F 65v-71.

² APG, Pergamins núm. 35, regist.

³ APG, Man. V, pàg. 113 (1466) i M. VI, pàg. 148 (1486).

⁴ APG, Man. IV, pàg. 169.

⁵ Carbonell i Virella, Vicenç: *El capbreu del castell i la Geltrú a la baixa Edat Mitjana*. Primera Edició, (2) 13/15 (1988).

⁶ APG, Man. V, pàg. 18.

⁷ APG, Man. VI, pàg. 152.

Addenda:

Molt darrerament, en un manual notarial de l’Arxiu de la parròquia de Santa Maria de la Geltrú de finals del segle XVI, s’ha localitzat una família amb el cognom Parellada. Sembla, a tenor del document, que aquesta família vivia en una gran casa i que posseïa una bona extensió de terres de conreu. Aquest document serà objecte d’un estudi posterior, puix en principi, caldrà confirmar-ho, obre la possibilitat que aquesta família donés el nom a la vella masia o bé, a l’inrevés, que la família acabés adoptant per cognom el topònim del lloc on quedà assentada.

LA LLACUNA DE LA GELTRÚ

*Ferran Sanz Lou
Xavier Sorní Esteva*

Resum:

Es dona a conèixer un lloc anomenat La Llacuna en el segle XV en el terme de la Geltrú.

Mots clau:

La Llacuna del terme de la Geltrú, La Llacuna de l'antic terme de Cubelles.

Se sap que antigament, en els segles XIII i XIV, a l'antic terme de Cubelles, que comprenia també Vilanova, hi havia un lloc anomenat Ça Llacuna. D'aquest topònim fins ara només se'n poden oferir dues referències documentals. La més antiga és la carta-pobla de Vilanova de Cubelles, datada el 27 de juliol de 1274, un passatge de la qual diu textualment: "... *damus et concedimus universis et singulis hominibus venientibus ad populandum ad populationem Ville Nove in termino de Cubellis iuxta Guialtrudem vel ad aliam populationem que sit iuxta mare in termino de Cubellis, in loco vocato Ça Lacuna...*". El segon document, datat el 1357 i referenciat per Baucells i Reig, correspon a la dotació per part de Francesc d'Olivera, rector de Cubelles, d'unes rendes a l'altar de Sant Miquel de la capella de Sant Antoni de Vilanova. Aquestes rendes eren sobre terres de secà i de regadiu, la majoria situades en els llocs de La Llacuna, Aderró i Cap-estany¹. Ni l'un ni l'altre document permeten determinar on era exactament aquest lloc anomenat Ça Llacuna². Aquesta és una qüestió que amb estricte rigor històric resta encara per resoldre, malgrat rotundes afirmacions d'alguns autors com Avinyó i Andreu³, Virella i Bloda⁴ i Font i Rius, i la hipotètica existència de documents i mapes concloents⁵.

En el terme de la Geltrú a mitjans del segle XV hi havia també un lloc anomenat La Llacuna. Ho acredita un document de venda d'una peça de terra en el terme de la Geltrú datat el 20 de desembre de 1457. El venedor era Antoni Bertran, pagès de la Geltrú, i el comprador Joan Clariana, carnisser de Vilanova. El preu fou de 10 lliures i el comprador, cada any, per Sant Pere i Sant Fèlix, havia de pagar 5 quartans d'ordi a Na Marió, vídua de Climent Font de Vilanova. Aquesta terra era un establiment del castlà del castell de la Geltrú sense pagar censos.

El més interessant del document és que situa la peça de terra en el lloc dit "*la lacuna prop l'estan*", afrontant a "*solis ortu ab l'estan*", la qual cosa palesa una clara diferenciació entre els termes llacuna i estan.

D'aquesta compra-venda hi ha una versió anterior, òbviament invalidada, datada dotze dies abans, concretament el 8 de desembre de 1457. Igualment, la peça de terra consta situada en el lloc dit "*la lacuna propter le stan*"⁶.

Un topònim més, però que obliga a plantejar què s'entenia antigament per llacuna a les nostres contrades.

Notes

- ¹ Baucells i Reig, Josep: *L'església de Sant Antoni, centre polaritzador de la personalitat històrica de Vilanova*. Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer. Vilanova i la Geltrú, 1991. Pàg. 17. El document es troba a l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Dotaliarum, vol. 3, F. 65v-71.
- ² Aquest document, malgrat que cita vuit peces de terra situades en el lloc anomenat La Llacuna (sic.) i que ofereix les afrontacions de les mateixes, no permet determinar amb un mínim de garanties on era el lloc anomenat La Llacuna. El que sí permet és identificar aquest *loco vocato la Lacuna* amb el de la carta-pobla, puix estava en el terme de Cubelles i tocant al mar (tres peces de terra afrontaven *cum litore maris* i una altra estava al costat del camí *quo itur ad mare*). Aquestes peces de terra eren majoritàriament horts, que afrontaven amb altres horts o peces de terra, tots molt a tocar i comunicats per camins estrets; només un hort llindava amb un camí públic. Val a dir que aquest document no ofereix cap indicatiu de nucli de població sinó més aviat d'una extensió de cultius.
- ³ Avinyó Andreu, Joan: *Història de Cubelles*. 3a. edició, molt ampliada. Ajuntament de Cubelles. Cubelles 1973. Pàg. 79.
Història de Cubelles d'Avinyó Andreu es publicà per primera vegada al *Diario de Villanueva* durant els anys 1919-1920. La segona edició data dels anys 1959-1960 i fou publicada en ciclostil i repartida en fascicles mensuals dins de la revista *La veu de Santa Maria*.
- ⁴ Virella i Bloda, Albert: *Vilanova i la Geltrú. Imatges de la ciutat i de la comarca*. Joan Rius i Vila, editor. Vilanova i la Geltrú, 1949. Pàg. 127.
Virella i Bloda, Albert: *Vilanova i la Geltrú, del mil·lenari de Cubelles al setè centenari de la carta-pobla de Vilanova*. Editorial Selecta. Barcelona, 1974. Pàg. 153/155.
- ⁵ Font i Rius, Josep M.: *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Consejo Superior de Investigaciones científicas. Instituto Jerónimo Zurita. Escuela de Estudios Medievales. Madrid-Barcelona, 1969. T. I. Pàg. 487/489, doc. núm. 327.
Font i Rius, Josep Maria.: *La fundació de Vilanova i el seu règim jurídic inicial*. Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer. Vilanova i la Geltrú, 1978. Pàg. 5.
- ⁶ Arxiu de la Parròquia de Santa Maria de la Geltrú, Manual IV, pàg. 226. Tots dos documents es troben a la mateixa pàgina.

LA GELTRÚ: DELS MANRESA ALS SANAHUJA I LA DUPLICITAT DE BATLLES

Xavier Sorní Esteva

Resum:

A partir d'un plec documental de l'Arxiu Municipal de Vilanova i la Geltrú, es fa un seguiment de la successió del senyoriu de la Geltrú entre 1312 i 1366, destacant el pas dels Manresa als Sanahuja; igualment, s'incideix en la duplicitat de batlles de la Geltrú.

Mots clau:

La Geltrú, senyors de la Geltrú, Ferrer de Manresa, Raimon de Manresa, Margarida de Manresa, Ferrerona de Manresa, Ferrerona de Sanahuja, Raimon Berenguer de Sanahuja, Guerau de Sanahuja, castlà de la Geltrú, batlles de la Geltrú, Cort del Batlle.

La secció de l'Arxiu Històric Municipal de Vilanova i la Geltrú que s'enceta amb documentació més antiga és Cort del Batlle. El primer registre és del segle XIV, però no correspon a Cort del Batlle de les universitats de Cubelles, la Geltrú i Vilanova de Cubelles (el primer d'aquests registres data del 1456), sinó a Cort del Batlle de la Geltrú, la qual cosa permet afirmar que la documentació més antiga de l'arxiu és pròpiament geltrunenca.

Aquesta documentació tan antiga no és més que un plec de vuit fulls sense enquadernar escrits enterament cara i cara (16 planes). Es troba consignada en el Catàleg de l'Arxiu a l'apartat 16, "Cort del Batlle", en el subapartat 16.1, "Registre de la Cort del Batlle", amb el número 2967 i amb la indicació "Cort Batlle Castell Geltrú 1312-1354".

El document més antic és de l'any 1312 i el més modern del 1366. Tots estan escrits de la mateixa mà i no mantenen un ordre cronològic, les quals coses donen a entendre que no es tracta de documentació original, sinó d'un antiquíssim trasllat, potser del segle XV a tenor de la lletra, d'una selecció de documents sense cap criteri aparent, però certament propis de Cort del Batlle. Per altra banda, aquesta documentació ha arribat als nostres dies incompleta. Comença amb la part final d'un document sense data i acaba amb el principi d'un altre del l'any 1348. En total són només 20 els documents sencers, predominant els datats l'any 1348.

D'aquesta documentació el més interessant no són, en general, les particulars qüestions objecte de cada document, sinó la informació que en conjunt proporciona respecte a la successió del senyoriu de la Geltrú i els càrrecs de batllia entre 1312 i 1366, una època en què la Geltrú no guardava encara relació jurisdiccional senyorial amb la tant veïna i ja de reialenc Vilanova de Cubelles.

Amb aquesta breu col·laboració no es pretén més que obrir la documentació tot oferint algunes dades que s'estimen d'interès i que podran completar i contrastar el que ja se sap sobre la Geltrú en el segle XIV gràcies a les importants aportacions

d'autors com Garí Siumell¹, Coroleu Inglada² i també Virella i Bloda³, als quals cal remetre també per a brindar al lector el suficient marc històric.

El més destacable que palesa la documentació és una circumstància que no s'ha trobat ben reflectida en la bibliografia local i que, convenientment observada, podrà potser estalviar en el futur plantejaments enigmàtics a autors que abordin seriosament el govern de la Geltrú feudal: la coexistència de dos batlles, el nomenat pel senyor, i el nomenat pel castlà, constituint-se junts com a Cort del Batlle. Aquesta duplicitat de batlles, cal advertir-ho, d' excepcional no en té res. Podia donar-se arreu que tingués un senyor i un castlà.

Els Manresa, d'acord amb la bibliografia local, ja eren senyors de la Geltrú pels volts de 1260⁴. L'any 1312, ja segons la documentació en qüestió, el senyor del castell de la Geltrú era Ferrer de Manresa. El batlle per ell nomenat Berenguer Bofill; el castlà era Jaume de Bleda (“de Blita”, segons el document, en llatí), el qual tenia per batlle a Bernat Rossell.

El plec documental no torna a oferir notícia fins l'any 1331. Per això cal recórrer a un document que donà a conèixer Garí Siumell per saber que el 25 de maig de 1328 Ferrer de Manresa era encara viu i també que el castlà era Jaume de Bleda:

“Lo Batlle del señor Rey en lo castell de Cubelles junt ab lo Batlle de Berenguer de Castell-Bisbal, carlà del castell de Cubellas requiriren á Ferrer de Manresa señor del castell de la Geltrú, y á Jaume de Blita carlà del mateix castell, los entregasen á Ferreró de Manresa y á altres, que en lo dia de Pasqua del Esperit San habian injuriat al dit batlle de Cubellas y nafrat á alguns de Vilanova trobats dins lo terme del castell de Cubelles; per los quals delictes los voliant remetre al Batlle de Barcelona á fi de que los castigás segons mereixen. Altrement los protestaren de la injuria sels feia en cas de la denegació de la entrega. Consta en Acte en poder de Ferrer Oller Notari del Rey, als 8 de las Kalendas de Juny de 1328”⁵.

Aquest document, valgui un incís, palesa que a Cubelles (Vilanova inclosa) hi havia també dos batlles, el del rei i el del seu castlà.

Ferreró de Manresa, el presumpte agressor de vilanovins i cubellencs, era fill de Ferrer de Manresa, però segurament no era el gran, ja que l'hereu fou Raimon.

El dia 9 d'octubre de 1331 Ferrer de Manresa era ja mort, i també era mort, des de feia molt poc, el seu fill hereu i senyor del castell de la Geltrú, Raimon de Manresa.

Raimon de Manresa deixà com hereu universal i per tant senyor del Castell de la Geltrú al seu fill Raimondet, encara una criatura. El tutor fou Ferrer de Manresa, fill de Ferrer de Manresa, germà de Raimon de Manresa i per tant oncle de l'honorable Raimondet.

Com a tutor, Ferrer de Manresa nomenà batlle a Llorens Benasch. Precisament, un dels documents, datat el 9 d'octubre de 1331, és el nomenament i acceptació. Benasch assumeix la batllia, la lloctinència i la jurisdicció civil i criminal del castell i terme, compromentent-se amb tots el seus bens tant mobles com immobles.

L'any 1338, Raimonet, llavors ja Raimon, estava ja deslliurat de la tutela del seu oncle. Així es dedueix d'un document datat l'1 de setembre de l'esmentat any segons el qual rep homenatge "... *ac sacra mentum manibus et ore et osculo comendandum ...*", davant testimonis especialment cridats, de Berenguer Gassó, del mas de Totesaus del terme i castell de la Geltrú. Gassó reconeix tenir l'"*ospitium sive mansum*" de Totesaus sots domini i alou de Raimon de Manresa i promet fer al seu senyor i als seus "*ostem cavalcatam batudam famatam triginum batudam et guaytam et omnia alia... racione masie*".

Raimon de Manresa degué morir molt jove i sense fills, puix en un document del 17 de juny de 1346 ja no consta. En el seu lloc, es consignen com a tinents i possessors del castell de la Geltrú "*pro iuribus*" dues dones, Margarida i Ferrarona de Manresa. El document, però, no indica la naturalesa dels drets d'aquestes dues dones ni tampoc el parentiu.

Ferrarona, tal com acrediten documents de data posterior, era la vídua de Raimon de Manresa, i era senyora de la Geltrú per dot, esposalles i altres drets. Margarida podia ser ben bé la mare Raimon de Manresa. Ho fa pensar la circumstància que en un altre document, un de sol i dissortadament sense data, consta com a senyora usufructuària del Castell de la Geltrú. Aquest document té també interès pel que fa a la duplicitat de batlles. El batlle per na Margarida era en aquells moments Bernat Salvi, i el batlle pel castlà, Bernat de Bleda, (segurament fill o net de l'antic castlà Jaume de Bleda), era, per a quedar tot entre família, Berenguer de Bleda.

En documents de gener-febrer de 1348, tots a tenor d'una crida feta pel batlle donant un termini per reclamar drets sobre una peça de terra que havia estat del difunt Guerau Arrouer, consta ja com única senyora de la Geltrú "*la honrada dona na Fferrarona de Manresa*". Na Margarida potser ja era morta i el batlle ja no era Bernat Salvi, sinó Jaume Miquel.

Durant la segona meitat de l'any 1348 es donaren bastants canvis pel que fa als ostentors de les batllies, tal com palesa el següent quadre:

Data document	Batlle per Na Ferrerona	Batlle pel castlà Bernat de Bleda
15 juliol 1348	Bernat Geltrú	Berenguer Parellades
25 agost 1348	Bonanat Geltrú	Berenguer Parellades
21 setembre 1348	Jaume Miquel	Bernat Geltrú
21 setembre 1348	Pere Corts en lloc de Jaume Miquel	Bernat Geltrú
? setembre 1348	Jaume Miquel	Bernat Geltrú
13 octubre 1348	Jaume Miquel	Bernat Geltrú
20 novembre 1348	Bonanat Miquel	Berenguer Domis

Segurament, però, molts d'aquests canvis obeïren més a delegació de càrrec per absència o indisposició que no pas a destitució. S'observa com en un mateix dia, el 21 de setembre, actuà de batlle Jaume Miquel i també, en el seu lloc, Pere Corts.

El divendres 13 d'agost de 1350 el batlle per na Ferrerona seguia sent Bonanat Miquel, però el batlle per Bernat de Bleda havia canviat; ara ho era Pere Fuster.

Un document datat el 3 de desembre de 1353 té un interès extraordinari. És el que permet explicar el pas dels Manresa als Sanahuja com a senyors de la Geltrú. Na Ferrerona ja no consta com Ferrerona de Manresa, sinó com Ferrerona de Sanahuja, com a esposa del senyor Raimon Berenguer de Sanahuja. El document indica fins i tot que té el castell de la Geltrú per dot, esposalles i altres drets del difunt Raimon de Manresa, primer marit seu. Tots dos, marit i muller, reconeixen Bernat Geltrú de la vila de la Geltrú.

En els dos documents més tardans, na Ferrerona ja no consta. En el datat el 25 de febrer de 1354, Bennat Miquel és consignat com a batlle de la Geltrú pel venerable Berenguer de Sanahuja, possessor del castell pel seus drets, i Berenguer Donus com a batlle per Bernat de Bleda, castlà. En el datat el 4 de març de 1366, dotze anys més tard, el senyor de la Geltrú ja no és Berenguer de Sanahuja, sinó el donzell Guerau de Sanahuja.

Tot i que el propòsit d'aquesta col·laboració no ha estat la consideració de la raó de ser de cada document, convé per acabar i per interès històric, fer referència al contingut d'aquest darrer. Es tracta d'una acta notarial que inclou una crida en català. Aquell dijous 4 de març de 1366, pels volts de l'hora terça, en presència de Guillem Miquel, prevere i notari públic del Castell de la Geltrú pel venerable Bernat Maler, Rector de la Geltrú, i també en presència de Raimon de Castellbisbal, donzell, Miquel Company, Jaume Cuniera i altres testimonis, Guerau de Sanahuja, assistint personalment a la plaça del seu castell, convocà al seu Batlle en el castell, Francesc Ros, i al sagió Romeu Sans, tot ordenant-los fer una crida: que el degà del Penedès no podrà citar a declarar a ningú del terme de castell de la Geltrú sense el consentiment de Guerau de Sanahuja o bé del seu batlle en el castell.

Resta per acabar, per una banda, remarcar dues qüestions: que el pas dels Manresa als Sanahuja fou per raó de matrimoni, no de venda, i que cal comptar en aquesta època amb dos batlles de la Geltrú, el del senyor i el del castlà. Per l'altra, observar el caràcter hereditari de la castllania. També, finalment, advertir que amb aquest breu estudi la documentació no resta ni remotament esgotada; l'estudi en particular d'alguns documents en concret aportarà sens dubte dades per un millor coneixement del govern de la Geltrú medieval.

Notes

¹ Garí y Siumell, José Antonio: *Descripción é Historia de la villa de Villanueva y Geltrú, desde su fundación hasta nuestros dias*. Vilanova i la Geltrú, 1860.

² Coroleu, José: *Historia de Villanueva y Geltrú*. Vilanova i la Geltrú, 1878.

³ Virella i Bloda, Albert: *Vilanova i la Geltrú. Del mil·lenari de Cubelles al setè centenari de la carta-pobla*. Ed. Selecta. Barcelona, 1974. Vegeu, especialment, pàgs. 169/176.

⁴ Op. cit. ¹, pàg. 33, i op. cit. ³, pàg. 169. No està del tot aclarida la data en què el primer Manresa fou senyor de la Geltrú.

⁵ Op. cit. ¹, pàg. 34 (nota a peu de plana).

QUI ENS HA PRES LA CULTURA?

Potser mai tant com ara s'havia parlat de cultura. Els diaris dediquen bon nombre de planes a la Cultura i les Arts, tant seccions fixes com suplementos setmanals. Dues emissores de ràdio emeten, les vint-i-quatre hores del dia, música clàssica. La televisió reserva espais a programes culturals i d'aprenentatge, enginya concursos culturals. Els governs, fins i tot tenen els seus ministres o consellers de Cultura, i no hi ha municipi, per petit que sigui, que no compti amb un regidor d'afers culturals. Però la cultura on és? on s'amaga?

¿Algú es pot arribar a imaginar, avui dia, l'Antoni Tàpies, l'Oriol Buigas, el Lluís Racionero o l'Oriol Pi de Cabanyes, transportant en processó uns quadres del Greco pels carrers de Sitges, com cent anys enrera feren Rusiñol, Casas, Maragall, Morera i un llarg etcètera? O imaginar-se un enterrament multitudinari com el que Vilanova rendí a Víctor Balaguer? Amb Espriu morí la poesia? Amb Tàpies morirà la pintura? Desenganyem-nos-en, avui, un acte de fe i veneració de la cultura com foren les festes modernistes, només obtindria per resposta, o bé la indiferència més pregona o bé la riallada més grollera. Per contra, cent anys enrera els sitgetans s'abocaren a la festa, guarnint balcons amb damasos i llançant flors al pas de la comitiva, sentint-se coparticipants de la gran festa. Els intel·lectuals veneraven la cultura, el poble la reverenciava. Però a part de veneracions i reverències hi havia quelcom més, el més important. La tardor de per sí ja és prou trista, no cal entristir-la més amb corrues d'infants tots agafadets de la maneta i portats pels mestres cap al guinyol de la Plaça de la Vila. Quaranta anys enrera la canalla es desviava per anar al guinyol, i millor sols

que acompanyats dels grans, i martiritzaven el cuc de l'orella per aconseguir els cèntims de l'entrada, i per cap cap de mestre passava la idea d'envair el terreny dels pares. Què a passat d'ençà? Com pot ser que aquells infants d'ahir, pares d'avui, que perdien el plor per les trapelleries d'en Didó, no siguin capaços de transmetre aquell delit al seus fills i necessitin de l'ajuda dels professors?

Fa uns anys, per Sant Jordi, es presentà al Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer un llibre de poemes titulat *Garbuix*. L'autor, Ricard S. Güell, persona ja gran, jubilada, era un home amb ofici, però no de cap ofici relacionat, més o menys, amb les lletres, el seu ofici era el de mecànic. Avui, podríem trobar algun home amb ofici? i, a més a més, lletraferit? Aquesta *rara avis* en el desert cultural que avui ens envolta, confessava en uns mots preliminars del llibre esmentat: "*Els meus estudis no arriben ni a un batxillerat elemental i no me'n resulta cap mena de complex a l'hora de discutir les meves propostes*".

A Vilanova teníem un bon exemple de versificador sense *estudis*, en Joan Clusas Ribas, forner d'ofici que empresonat després de la guerra es passà la captivitat escrivint poemes lírics. Un altre forner, amic de joventut d'en Clusas, que visqué la desfeta de Barcelona pels bombardeigs franquistes, quan li fou col·lectivitzat el forn, cosa que li permeté de disposar d'hores sobrees, no tingué cap més acudit, per omplir-les, que cercar un professor per fer classes de repàs de comptabilitat. Aquests exemples palesen que aquests homes tingueren la sort de viure en una societat culturitzada. Tot això s'ha perdut o algú ho ha pres? Si algú ho ha pres que ens ho torni, perquè uns pocs, cada dia menys, ho trobem a faltar.

Ferran Sanz Lou

ENDEVINI EL PERSONATGE

El dimarts 19 de gener de 1479, a les set tocadetes del matí, a Barcelona, al Palau del Bisbe, arribava el darrer instant d'un vell avar, diplomàtic, tenaç, sensual i fredament cruel, que havia traçat el camí de la unió de dues Corones. Tan il·lustre difunt feia poc més d'un mes que havia voltat per les nostres contrades.

Tenia just 83 anys i mig i 9 dies quan fent cas del consell de metges decidí allunyar-se per uns dies de les tasques de govern per anar de cacera per Sitges, Vilanova de Cubelles, la Geltrú i Vilafranca del Penedès. El dia escollit per iniciar l'excursió fou el dijous 10 de desembre de 1478.

Com cada dia, es degué llevar d'hora, a les cinc del matí, va menjar entre el vuit i les nou, i a la una, després de fer la migdiada assegut en una cadira, inicià l'expedició des del Palau Episcopal, on residia.

Acompanyat del seus servents, es dirigí a Sant Boi de Llobregat, on l'esperaven els munters i falconers i on passà la nit. L'endemà, divendres, a les sis del matí, després de la missa, es posà de nou en camí cap el Prat tot aprofitant per caçar. Dinà a Gavà i després continuà fins Castelldefels, on passà la nit.

El dissabte, també de bon matí, es posà en marxa per anar a dinar a Sitges, passant naturalment per les costes de Garraf. A Sitges, molt cansat i amb mal de gota, es tingué de posar al llit.

Malgrat l'edat, es recuperà força de pressa, puix el dilluns ja va passar el dia a Vilanova i el dimarts, de Vilanova estant, s'arribà a Cubelles a caçar la llebre. L'endemà, tot que tenia molt mal de caixal,

arribà fins a Calafell, on va caçar un porc senglar, però feia molt mal dia, fins i tot plovia, i l'home es va refredar, veient-se obligat a tornar a Vilanova.

Aquella nit, entre el caixal i el refredat, la va passar molt malament. El dimecres gairebé no es va moure, però el dijous, dia 17, ja es va veure valent per partir amb tota la comitiva cap el bosc de Canyelles, on els seus munters seguien el rastre d'un gran senglar. Allí, entre el fred i la humitat, va patir un accés, del qual tardà bastant en refer-se malgrat que ràpidament se l'endugueren al castell on tenien preparat un gran foc. Tot i això, després de dinar ja donà ordre de marxa, i així, per entremig de boscos i d'un gran temporal de vent, arribà a Vilafranca.

Entre el caixal i la gota, no va poder aquella nit dormir. L'endemà mateix li varen arrencar el caixal, però quedà tant abatut que en tot el dia i els dos següents no es va moure de Vilafranca. El dilluns 21 dinà a Sant Sadurní, el 22 a Martorell, el 23 a Sant Andreu de la Barca, dormint ja aquella nit a Barcelona.

Durant els actes religiosos de Nadal, ja tothom, a Barcelona, se sorprengué del seu desmillorament, i el dia 5 de gener es posà al llit amb reuma, molts i grans còlics, empitjorant dia a dia fins el fatal desenllaç, potser fruit d'una pulmonia agafada voltant per les nostres contrades.

AJUDA: *Dietarios de la Generalitat de Cataluña por José Coroleu.* Biblioteca de La Vanguardia. Barcelona, 1889.

L'HERALD DE PERE IV

Alba Vallès Formosa
(Barcelona)

I

Pere de Portugal, Pere IV de Catalunya, en el decurs de la seva vida i sobretot en la seva breu regència a Catalunya durant la Guerra Civil deixà repetidament la seva divisa cavalleresca gravada en els llocs on habità i en els diversos objectes que emprà. Aquesta divisa era *Paine pour joie* (Pena per joia)¹.

Aquestes paraules es troben gravades a la font del castell portuguès de Flor da Rosa, i en una finestra cega de l'antic Palau Major de Barcelona que dona a l'escala del Palau del Lloctinent, l'actual Arxiu de la Corona d'Aragó. Es troben també en la fulla de l'espasa que forjà a Barcelona el daguer Joan lo Florentí; també en un llumenera o en un llibre, tal com pot apreciar-se en els primers fulls del còdex de la seva obra *Tragedia de la insigne Doña Isabel*². Tanmateix figura en algunes obres artístiques que encarregà fer, com ara el retaule de l'Epifania de Jaume Huguet³ o la creu de pedres precioses que va pertànyer al comte de Foix i que feu reformar per lliurar-la com ofrena a la verge de Montserrat, de la qual n'era devot.

No hi ha dubte que la divisa fou col·locada en tots els llocs i objectes amb veritable afany de perpetuar la seva memòria, i que l'acció del temps ha anat esborrant inexorablement. Potser com si pressentís la brevetat de la seva vida i, sobretot, la vol·leitat dels homes.

Generalment, aquesta divisa anava acompanyada de la figura d'una àguila o d'una roda de la fortuna, símbol aquest últim molt emprat durant l'edat mitjana per representar les diverses facetes de la vida. Pere IV la feu brodar en els tapissos que ornaven els murs de les seves estances, també la feu posar en els reposapeus, tot per recordar-li sempre el canviant que és la sort. I no anava errat. La seva vida fou una constant lluita contra l'adversitat. Començà amb la tràgica mort del seu avi Jaume d'Urgell, el desventurat, a la presó de Xàtiva⁴, després la del seu pare, el duc de Coimbra, a la batalla d'Alfarrobeira, més tard la del seu germà, a Xipre, la de les seves germanes Isabel i Brites, possiblement enverinades, la molt prematura del seu germà Jaume, cardenal de Florència..., i acabà amb la seva pròpia tragèdia al venir a servir la causa catalana. És molt il·lustratiu el passatge de la seva obra dramàtica dedicada a la seva germana, *Tragèdia de la insigne Reina Doña Isabel*, on palesa la gran desconfiança envers les coses humanes després de les experiències sofertes:

*“... Edifica en los cielos morada firme e perpetua, e alli pon tu confiança, tu renta e tu thesoro, adonde carcoma no lo consume, ni traça no lo gasta, ni ladrones no lo furtran, ni traydores lo roban, ni rey, ni principe, ni tirano, ni aún la ciega fortuna, con todo su poder, lo pueden quitar...”*⁵

Probablement, Pere de Portugal adoptà aquesta divisa cavalleresca quan fou armat cavaller per l'Infant Enric de Portugal, l'anomenat l'Infant Navegant, a

l'església de Sant Jordi de Coimbra, abans d'anar-se'n a guerrear a Castella. Després, el seu afany per immortalitzar la seva divisa el portà fins i tot a humanitzar-la: Un personatge de carn i ossos del seu servei personal portà per nom Paine pour joie. Aquest personatge que no deixà rastre del seu veritable nom era el seu herald.

Paine pour joie era un jove ben plantat, culte i distingit, lletrat, devot i magnífic orador. Donat que el rei era home d'educació exquisida, de gran sensibilitat, enamorat de la bellesa, escriptor en vers i prosa⁶, el seu herald havia de tenir les mateixes qualitats. Se sap que representà el rei moltes vegades, viatjà molt, encapçalà ambaixades reials, tenint tractes amb gent important i docta. Molts dels seus viatges foren per mar⁷. Participà a la batalla de Calaf (28 de febrer de 1465) al costat dels defensors de la terra, de la Generalitat, representats per Pere IV, contra els partidaris del Trastàmara Joan II. En aquesta batalla fou fet presoner junt amb la majoria dels capitans, sent posteriorment rescatat pel seu sobirà i recompensat amb unes cases del carrer de la Bòria de Barcelona⁸.

Tots els servidors que Pere IV s'endugué de Portugal, com ara els cavallers portuguesos Eanes i Deça, serien coneguts pels seus noms vertaders, malgrat les transformacions de la grafia i fins i tot de la pròpia història. L'únic nom que es perdé completament fou el del personatge que encarnà la seva divisa, Paine pour joie, i no pas perquè no en tingués o no se li conegués, sinó perquè la identificació desaparegué junt amb alguns documents comprometedors de Pere IV després de la seva mort.

Tot i amb això, es coneix, gràcies a documents aportats per Baqué i Estadella⁹, la relació entre l'herald i els cavallers portuguesos radicats a Catalunya. També que fou company del navarrès Menaut de Guerri, uixer, capità de l'exercit de terra i ambaixador durant la Guerra Civil catalana, que en la darrera etapa de la seva vida visqué com un corsari molt actiu i fustigat pel papa Alexandre VI. També fou company de Bertran de Armeniàriz, Menaut de Baumont i d'altres guerrers.

L'herald Paine pour joie convisqué i es relacionà amb l'alta noblesa portuguesa, la qual cosa el permeté de poder recórrer-hi després del negatiu desenllaç de la Guerra Civil per trobar ajut i protecció.

Aquesta divisa vivent que encarnà el sentir, pensar i quefer del Conestable de Portugal, fou un personatge mític que un bon dia desaparegué esfumant-se entre els avatars d'aquella lluita civil devastadora. El seu rastre desaparegué en aquells amargs dies de la derrota i agonia del Conestable¹⁰. La roda de la fortuna però que tant preocupà aquell príncep, ha portat actualment a establir relació entre l'herald i un altre personatge de l'època tan enigmàtic com ell: la del navegant Colom.

II

Molts documents sobre l'Almirall Colom han desaparegut, d'altres o bé han estat manipulats o bé desvirtuats. Fins i tot s'han canviat els noms i llocs de procedència de les persones amb qui es relacionà, i encara no està clar ni el seu veritable nom, ni el seu origen, ni el seu lloc de naixement.

Si es tenen en compte les descripcions fetes pels cronistes i per les persones de l'època que el conegueren, Colom era un home de gran presència física i gran eloqüència. Bartolomé de las Casas anotà en la seva *Historia de Indias*¹¹:

“... Lo que pertenecía su exterior persona y corporal disposición, fue de alto cuerpo, más que mediano; el rostro luengo y autorizado; la nariz aguileña; los ojos garzos; la color blanca, que tiraba a rojo encendido; la barba i cabellos cuando era mozo, rubios, puesto que muy presto con los trabajos se le tornaron canos; era gracioso y alegre, bien hablado,... elocuente y glorioso... en sus negocios; era grave en moderación, con los extraños afable, con los de casa suave y placentero, con moderada gravedad i discreta conversación, i así podía provocar a los que les viesen fácilmente a su amor. Finalmente, representaba en su persona y aspecto venerable persona de gran estado y autoridad y digna de toda reverencia...”

Aquestes dades descriptives es troben avalades per la biografia que sobre el seu pare va escriure Ferran Colom.

Colom havia viatjat molt i havia tractat amb gent de diversa condició. Ell mateix ho manifesta en una carta adreçada al reis catòlics:

*“... Todo lo que hasta hoy se navega he andado. Tracto e conversación he tenido con gentes sabias, eclesiásticos y seglares, latinos y griegos, judíos y moros, y con otros muchos de otras sectas...”*¹²

Els companys de Paine pour joie seran els mateixos que després tindrà Colom, d'entre els què convé citar a Vicente Yáñez (Eanes) Pinzón, al qual l'Almirall anirà a retrobar l'any 1484 a la vila empordanesa de Pals, on consta que residia¹³, perquè l'ajudés i acompanyés en el seu primer viatge de exploració al nou món. També als Deça, dels quals es conserven cartes manuscrites del propi Colom. Al navilier Juan de la Cosa, que també acompanyaria a Colom, primer com a pilot i després com a cartògraf.

De Paine pour joie se sap que lluità i caigué presoner a la batalla de Calaf tot defensant els interessos de la Generalitat de Catalunya i que posteriorment fou rescatat per ordre reial per Jaume d'Aragó. En el bàndol contrari, en el de Joan II, lluitaven els Bobadilla, i fou precisament un Francesc Bobadilla l'encarregat de destituir Colom del seu càrrec de governador i virrei de l'illa Espanyola, duent-lo encadenat a Castella. Aquest tracte tan vexatori fa pensar en una antiga enemistat i en un sentiment cruel de venjança¹⁴.

Pere de Portugal com ja s'ha dit feu una ofrena a la verge de Montserrat, de la qual n'era devot. El seu herald també ho va ser, i Colom demostrà també aquesta mateixa devoció en diverses ocasions, fins i tot donà el nom de Montserrat a una de les illes que descobrí a les Antilles menors. No en va, Didac Colom, fill del descobridor, constatà en el seu testament la devoció que tots dos tenien per la verge montserratina fent donació d'una llàntia de plata.

A l'igual que Paine pour joie, Colom tingué en propietat unes cases a Barcelona. Precisament, per aquestes cases, un cop mort, els seus dos fills tingueren un

litigi. Val a dir que aquestes cases no consten en el testament apòcrif de 1506, però l'existència de les quals és ben coneguda¹⁵.

Els fills de l'almirall no seguiren la trajectòria marinera del seu pare. Aquest els encarrilà cap a la cort aconseguint-los-hi el càrrec de patges, primer del príncep Joan i, després de la seva mort, de la reina Isabel. Segurament va voler per els seus fills una formació semblant a la que ell rebé, la mateixa que va rebre Paine pour joie.

El detall amb que Colom anotà els seus viatges en certa manera el relacionen també amb Paine pour joie. Tot herald té, a més, la funció d'anar anotant minuciosament els oficis de la cort i el comportament dels cavallers en les batalles. Diversos manuscrits de Colom i especialment el seu famós llibre de navegació, o més ben dit la còpia coneguda¹⁶, atesa la riquesa de detalls i la forma, fan pensar en una formació també molt lligada a l'escrivania.

Per acabar no estarà de més comentar que en el monument construït a la Porta de la Pau (entrada marina) de la ciutat de Barcelona, com a element representatiu de la vida de l'almirall, figura el gran navegant Jaume Ferrer de Blanes acompanyat del jove Cristòfor Colom amb una bola del món a la mà i vestit precisament d'herald. El conjunt escultòric fou una creació de Josep Pagès i Serratosa presentat a concurs públic i acceptat el 24 de juliol de 1884.

També, el sarcòfag que suposadament conté les despulles de l'Almirall Colom a la Catedral de Sevilla està sostingut per quatre heralds¹⁷. El monument fou creat per l'escultor Arturo Mélida l'any 1891 per a ser erigit a la Catedral de l'Havana (Cuba), però la guerra hispano-americana i la pèrdua de les colònies d'ultramar impossibilitaren de dur a terme el projecte a l'illa caribenya, sent posteriorment realitzat amb lleugeres variants a la ciutat andalusa. Tenint en compte que els monuments acostumen a blasmar els trets més fonamentals de la vida del difunt, aquests monuments vindrien a reafirmar que Colom havia estat un herald notable, com ara Paine pour joie. La qüestió en aquest cas és de quines fonts d'inspiració i documentació històrica begueren aquests escultors?

Si s'accepta que l'almirall Colom era súbdit català, que va estar al servei de Pere de Portugal, que pertanyia a una coneguda família notable, que era persona cultivada i molt coneixedora del protocol cortesà, com ho demostrà en totes les seves actuacions, res priva de relacionar Cristòfor Colom amb Paine pour joie¹⁸.

Bibliografia i notes

¹ Martínez Ferrando, J. Ernesto: *Algunes noves notícies entorn de la divisa de Pere de Portugal*. Barcelona, 1936.

² Pedro de Portugal: *Tragédia de la Insigne Reina Doña Isabel. A Obras completas do Condestável Dom Pedro de Portugal*. Fundação Calouste Gulbenkian. Lisboa.

³ Conegut també com retaule del Conestable, es troba a l'altar major de l'església de Santa Àgata, a la plaça del Rei de Barcelona. A l'escena de l'Adoració estan representats Pere de Portugal, com a rei Mag vestit de negre brocat, i el seu herald Paine pour joie.

- ⁴ Masià de Ros, Angels: *El dissortat comte d'Urgell*. Episodis de la història. Barcelona, 1960.
- Salas Bosch, Xavier de: *La fi del comte d'Urgell*. Ed. Barcino. Barcelona, 1931.
- ⁵ Pere IV de Catalunya morí a Granollers el 29 de juny de 1465 en el palau de Joan de Montbui i de Tagament, envoltat d'un grup de fidels portuguesos i catalans, als 37 anys. Havia arribat a Barcelona el 21 de gener de 1464 per fer-se càrrec de la regència catalana després de la mort del príncep de Viana i la renúncia d'Enric IV i fer front a les pretensions de Joan II. Pere IV es considerava amb dret a reclamar la corona per ser nét del difunt comte d'Urgell.
- ⁶ Pere de Portugal fou un escriptor en vers i prosa de gran sensibilitat. Són notables les seves epístoles adreçades a persones notables de l'època pels seus profunds raonaments i gran humanitat. Vegeu el seu *Razoamento de despedida dirigido a Dona Joana, Conshelo dirigido a Dom Alfonso V, Carta a Zurara* i les cartes escrites a Catalunya entre 1464 i 1466 adreçades als consellers, als pahers de la ciutat de Lleida i altres personatges o servidors seus.
- ⁷ El desembre de 1465 formà part d'una ambaixada que, a les ordres de Jaume d'Aragó, fou enviada a la cort de Lluís XI de França, a la Borgonya i a Sicília. Posteriorment, quan Catalunya oferí la corona a Renat d'Anjou, possiblement fou l'Herald qui presidí l'ambaixada portant les armes d'Aragó, entrevistant-se amb el governador de la Provença i arribant fins Augiers, on residia el rei.
- ⁸ A la batalla de Calaf el rei va poder salvar la vida en despendre's de les seves insígnies reials, muntant un cavall facilitat per Roderic de Mora i tornant al seu campament aprofitant la foscor de la nit. Vegeu, de Mitjana de les Doblas, Enric: *La casa dels Colom*. Barcelona, novembre 1931.
- ⁹ Baqué i Estadella, Teresa: *Noves dades sobre el descobridor d'Amèrica a Catalunya (l'herald Paine pour joie)*. V Col·loqui d'Estudis Catalans de Nord-amèrica. North American Catalan Society, University of South Florida, Tampa, març de 1987.
- ¹⁰ Paine pour joie, que havia realitzat viatges per mar al servei del Conestable, passaria al servei de Renat d'Anjou a la marina, probablement com a corsari.
- ¹¹ Bartolomé de Las Casas: *Historia de Indias*, lib. I, cap. III, pàg. 29. Fondo de Cultura Económica. México.
- ¹² Op. cit. ¹¹, pàg. 31.
- ¹³ Baqué i Estadella, Teresa, op. cit. ⁹.
- ¹⁴ Els Bobadilla eren militars oriuns de Castella. S'establiren a la Segarra per defensar els interessos de Joan II durant la Guerra Civil catalana. Més tard, un dels descendents, Francisco de Bobadilla, germà de Beatriz de Bobadilla arribà a ser enemic acèrrim de l'Almirall Colom.
- ¹⁵ El testament de Didac Colom, obert a Santo Domingo el 2 de maig de 1523, diu "...item que entre Don Fernando Colón mi hermano e mi obro ciertas diferencias sobre razón de cierta manda quel almirante, mi senyor, le abia fecho e sobre razón de las casas que por su testamento dezia pertenecia, sobre lo qual nos concertamos..."
- ¹⁶ Cristobal Colon: *Libro de navegación*. Versió manuscrita de Bartolomé de Las Casas (o Casaus).
- ¹⁷ La Real Academia de Bellas Artes de San Fernando en el seu informe oficial descriu així el monument: "... Cuatro reyes de armas llevan en hombros el féretro de Colón, y visten loras luctuosas por el muerto, con insignias de gala por la exultación del glorioso Almirante..."
- ¹⁸ Com a detall significatiu i curiós, també Barcelona ha estat representada simbòlicament en diverses ocasions per la figura d'un Herald. El mite de l'Herald planeja per damunt la història oculta d'aquesta terra. Vegeu el cartell commemoratiu de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, realitzat per Josep Rojas Assens.

Sumari

- Pàg. 3 *El Senyoriu d'Enveja i la castlania de Cubelles a les darreries de la Baixa Edat Mitjana.*
Per **Josep Ferrer, M. Ll. Orriols, Ferran Sanz i Xavier Sorní.**
- Pàg. 9 *Vilanova a peu de segell.*
Per **Josep Ferrer Serra.**
- Pàg. 17 *Parellada.*
Per **M. Ll. Orriols Vidal.**
- Pàg. 19 *La Llacuna de la Geltrú .*
Per **Ferran Sanz Lou i Xavier Sorní Esteva.**
- Pàg. 21 *La Geltrú: dels Manresa als Sanahuja i la duplicitat de batlles.*
Per **Xavier Sorní Esteva.**
- Pàg. 25 *Qui ens ha pres la cultura?*
Per **Ferran Sanz Lou.**
- Pàg. 26 *Endevini el personatge.*
- Pàg. 27 *L'herald de Pere IV .*

Reembres, núm. 1. Any 1993.